

סימן יד מטמון שנמצא בחצר בית

- ראשי פרקים
- א. אם חצר קונה דבר שלא עשוי להמצא.
 - ב. רמב"ם - אבודה ממנו ומכל אדם.
 - ג. רמב"ן - אין יאוש בדבר שברשותו.
 - ד. ראב"ד - החצר אינה משתמרת בכגון זה.
 - ה. היתה האבידה גלויה רגע אחד בחצר.
 - ו. פשרה לפני משורת הדין.
 - ז. מציאה בדירה מושכרת.

במי שקנה בית ושכר מהנדסים על מנת שיבדקו את יסודותיו. המהנדסים שחפרו בחצר, מצאו שק גדול ובו מטבעות מזהב. למי שייך המטמון, למוכר, לקונה, או למהנדסים שמצאו. (איש מהטוענים אינו מוחזק במטמון).

א. אם חצר קונה דבר שלא עשוי להמצא

איתא במשנה ב"מ כה, ב: מצא בגל ובכותל ישן הרי אלו שלו. ובגמ' שם, תנא מפני שיכול לומר לו של אמוריים הן. אטו אמוריים מצנעי ישראל לא מצנעי. לא צריכא דשתיד טפי. וכתבו שם התוס' כו, א (ד"ה דשתיד), וז"ל:

"וא"ת, וליקני ליה חצירו לבעל הגל או לבעל הכותל. וי"ל דאין חצר קונה בדבר שיכול להיות שלא ימצאנו לעולם כמו הכא, שהוא מוצנע בעובי הכותל. וכן מוכח לקמן (כו, ב) דתנן, מצא בחנות ובשולחנות הרי אלו שלו, ואין חצירו קונה לחנוני או לשולחני, לפי שהמעות הם דבר קטן ואין סופו הוה להמצא..."

מדברי התוס' מבואר דאין חצירו קונה לו אלא בדבר שמסתבר שימצא, אך בספק אם ימצא, לא קונה לו חצרו. וז"ל המרדכי (ב"מ רנח):

"חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו וזכו בו הראשונים שקנו הכותל והגל, דכיון דאין דבר ההוה כשאר מציאות שפעמים הווים לבא, לא זכה בו, כי כשקנאו לא עלה על לב לקנות המטמון, הלכך לא זכה אלא בדבר שעלה על לב לקנות..."

והדגש בדברי המרדכי הוא על אסיק אדעתיה, שרק בכגון זה חצרו קונה לו. וברמ"א חו"מ רסח, ג פסק דאין חצרו קונה לו אלא בידע במציאה או באסיק אדעתיה, אבל בדבר שאין רגיל לבא אין חצרו קונה לו, וזה כדברי המרדכי, דהא לשיטת התוס' הו"ל לחלק בין הוה להמצא או לא, ולא בין אסיק אדעתיה. אך בנתיבות שם ס"ק ג הקשה אמאי פסק הרמ"א כדעת המרדכי נגד דעת הרא"ש והתוס', מה עוד

שבדרכי משה כתב דהנימוק"י כתב כמרדכי, והרי הנימוק"י להדיא כתב כתוס'. וע"כ תירץ הנתיבות שמש"כ הרמ"א דבר שאין דרכו לבוא, היינו דאפשר דמחמת זה אפשר שלא יבוא לידו כלל, ומש"כ דאסיק אדעתיה הכוונה שאסיק אדעתיה לפעמים לבוא במקום זה ועתיד לפעמים להמצא ולבוא לידו, אך טמון בגל ובכותל דלא מסיק אדעתיה לעולם לבקש שם מציאה, ואפשר שלא יבוא לידו, לכך לא קנה. ופירש כן גם בדברי המרדכי, וממילא לא פליגי התוס' והמרדכי, וסברת המרדכי משלימה לדברי התוס'. וכן נראה מדברי הריטב"א (מובא בשט"ק כה, ב, ד"ה אבל הריצב"ש), שלאחר שכתב הטעם דלא מסקי אדעתיהו, כתב דכן היא דעת התוס'.

ב.רמב"ם- אבודה ממנו ומכל אדם

כל זה לשיטת התוס' ודעימיה, אך מדברי הרמב"ם נראה טעם שונה. וז"ל הרמב"ם פט"ז מאבדה ה"ח:

"והואיל וחצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו כמו שיתבאר, למה לא יקנה בעל החצר זה המטמון שבתוך הכותל הישן, אע"פ שהוא של אמוריים, ותהיה מציאה זו לבעל החצר. מפני שאינה ידועה לו ולא לאחרים, והרי זה המטמון אבוד ממנו ומכל אדם, ולפיכך הוא של מוצאו. ומה אבידה של אדם אמרה תורה אשר תאבד ממנו ומצאתה מי שאבודה ממנו ומצויה אצל כל אדם, יצאת זו שנפלה לים שאבודה ממנו ומכל אדם, ק"ו למטמון קדמוני שלא היה שלו מעולם והוא אבוד ממנו ומכל אדם, לפיכך הוא של מוצאו."

בדברי הרמב"ם רואים שתי נקודות. א- שאינה ידועה לו ולכן לא אסיק אדעתיה לקנותה. ב- שהיא אבודה ממנו ומכל אדם והוא מתיאש ממנה. כלי- דאה"נ חצרו זוכה לו גם בדבר טמון, אך מכיון שהדבר הטמון אבוד ממנו ומכל אדם, הרי הוא מתיאש ממנו והרי הוא כזוטו של ים שזוכה בו המוצא. אך נראה מדבריו שגם הנקודה הראשונה מוסבת על המשך הדברים. דהרמב"ם ס"ל דזוכה החצר אך כיון שמתיאש, אין בעל החצר קונה את המציאה, והוי ק"ו מזוטו של ים שהיה שלו והיה ידוע לו, ק"ו בזה שאינו ידוע לו מהני יאוש. אבל אין כוונת הרמב"ם לומר בדבריו "שאינה ידועה לו", שמפני כך אין חצרו קונה לו, אלא כוונת הרמב"ם שהוי טפי יאוש מזוטו של ים. וכן מדויק מלש' הרמב"ם שכתב "למה לא יקנה בעל החצר ... ולפיכך הוא של מוצאו ...", בניגוד לתוס' והראשונים האחרים שכתבו וליקני ליה חצרו. אלא כוונת הרמב"ם שחצרו קונה לו אך בעל החצר אינו קונה מפני שמתיאש, אין החסרון בחצר שאינה יכולה לקנות, אלא בבעל החצר. ולכן לא כתב הרמב"ם "למה לא תקנה לו חצרו", אלא הדגש הוא על בעל החצר. וכן נראה שהבין את הרמב"ם הדברי משפט בסי' רסח ס"ק ב, שהקשה שהרי כל שאלת התוס' הוא רק לפי רבא שיאוש שלא מדעת הוי יאוש. ותירץ, דכל היכא דאבודה מכל אדם מהני יאוש שלא מדעת. ופירש את דברי הרמב"ם הנ"ל, דכיון דאבודה מכל אדם מהני יאוש, כ"ש באבודה גם ממנו (שאינה ידועה לו), ולכן לא קשה קושיית הראב"ד באבדה שבים למי יזכה, אבל כאן יכול לזכות בעל החצר, דכיון דאבודה גם ממנו לא זכה בה.

ג.רמב"ן- אין יאוש בדבר שברשותו

אלא דמה שיוצא משיטת הרמב"ם דיאוש מהני בדבר שאבד ברשותו, נראה דהרמב"ן פליג עליה. וז"ל הרמב"ן במלחמות ב"מ (יד, ב) בעמודי הרי"ף):

"וזהו כיון שנטלה לגוזלה ולא להשיבה, הרי היא כמונחת בקרקע ונקנית ביאוש מטעם אבידה. דבשלמא היכא שנטלה בתורת אבידה ולא על מנת לגוזלה קודם יאוש, דא"א לקנותה ביאוש מפני שידו כיד בעלים ושומר שכר שלהם הוא, הלכך לעולם אינה נקנית ביאוש הואיל וישנה ברשות בעלים, אבל בזו שעל מנת לגוזלה נטלה, הרי היא לבעלים כמונחת בקרקע ונקנית ביאוש לגמרי..."

ומבואר בדברי הרמב"ן דהיכא דנמצאת האבידה ברשות הבעלים, אין בה יאוש. ועיין בקצוה"ח ריש הל' אבידה סי' רנט ס"ק א שפירש את הרמב"ן שאף ברשותו מהני יאוש, אלא דאבידה שאני דהשומר שומר בשביל הבעלים וע"כ הוי כאילו הבעלים עצמם שומרים, אבל אם זה נמצא בחצרו ואבד שם ואין איש השומר במקום הבעלים, מהני יאוש. אלא דהקצוה"ח עצמו ציין לסי' רסח והגביל את היאוש רק למקום שחצרו אינה קונה לו, וא"כ בחצרו המשתמרת לא יועיל יאוש. רק מה שהוכיח הקצוה"ח את דבריו מהגמ' ב"מ כא, ב בההיא דתאנה, הא שם מיירי דנופלת למקום שאינו רשותו אלא מקום למדרס הרבים. גם מה שהוכיח מהאומר נתיאשתי מפלוני עבדי (גיטין לט, ב), כבר פירש שם רש"י דנתיאשתי לשון הפקר, ועוד הא אגן קי"ל דלא מהני יאוש בעבדים אלא רק יאוש מלחמה, עיין בקצוה"ח סי' שעא ס"ק א. גם מה שהביא ראיה ממוצא מעות בבתי כנסיות צ"ע, דהא אפשר דשאני ביהכני"ס דהוא רשות הקדש לענין מציאות, עיין בקצוה"ח ר, א. אך מ"מ יוצא מדבריו דחצר משתמרת לרמב"ן לא מהני יאוש, ואילו הרמב"ם הנ"ל שלא חילק בין חצר משתמרת ללא משתמרת, משמע דס"ל דמהני יאוש גם ברשותו המשתמרת.

ונראה דבנידון הרמב"ם אפשר דאף הרמב"ן יודה דמהני יאוש, דהא הרמב"ם מיירי בדבר שאבד ממנו ומכל אדם, וכל הסברא שלא יועיל יאוש בדבר שברשותו, הוא מפני שאינו נאבד ואינו אבידה, דהרי זה ברשותו, אבל כשאבודה ממנו ומכל אדם מה מועיל שהחפץ נמצא ברשותו, הרי אבוד ממנו באופן שכמעט לא שייך שימצא אותו, וע"כ מהני יאוש אף שהוא ברשותו. וחילוק זה מבואר בדברי הגרא"ז מלצר זצ"ל באבן האזל פט"ז מאבידה ה"ח, דשיטת הראב"ד היא דיאוש ברשות לא מהני, ואף הרמב"ם מודה באבידה שלבסוף ימצאנה, שאם היא כעת ברשותו, אין שם אבידה עליה ולא שייך בה יאוש, אבל כשאבודה ממנו ומכל אדם, כיון שלא עומד למוצאה, יש עליה שם אבידה אף שהיא ברשותו, וע"כ מהני לה יאוש.

וע"ע במחנה אפרים (הל' קנין חצר סי' ז) שנראה מדבריו דס"ל לחלק לשיטת הרמב"ם בין לא עשויה האבידה להמצא לאבידה שעתידה להמצא. דהמחנה אפרים חקר בבעה"ב שנאבד לו חפץ בביתו וסבר שנגנב ממנו והתיאש, ואח"כ מצאו אחר. והוכיח מדברי התוס' (ד"ה וניזיל) דמהני יאוש בפירוש, וכתב, דהתוס' לשיטתיהו דלא מהני קנין חצר באינו עשוי להמצא, אבל לרמב"ם דמהני קנין חצר בכ"ע, וכדמוכח מהרמב"ם לענין מטמון וחנות, צ"ל דלא מהני יאוש באבד בתוך ביתו. ומה דמוכח ברמב"ם דמהני יאוש, מסיק המחנה אפרים שהוא מטעם אבודה ממנו ומכל אדם ואין עתיד להמצא.

ד. ראב"ד - החצר אינה משתמרת בכגון זה

וז"ל הראב"ד פט"ז מאבידה ה"ח בהשגות:
"א"א, זהו ק"ו שיש עליו תשובה, אבידה שבים למי תזכה הים,
אבל אבידה שבגל, הגל תזכה לבעליו וכן כותל ישן. אבל הטעם
בכאן, לפי שאינה חצר המשתמרת וצריך שיהא בעליו בצידו
ויאמר זכתה לי חצרי."

את דברי הראב"ד ניתן להסביר בבי' אופנים. א- שדוקא בחצר שאינה משתמרת ואינו עומד בצידה לא קנתה חצרו, אבל בחצר משתמרת קונה חצרו את האבידה הטמונה בה. וכ"נ מדברי המגיד שם שפירש שהחילוק בין הרמב"ם לראב"ד הוא בחצר משתמרת, דלרמב"ם לא מהני ולראב"ד מהני. ב- דאף אם החצר משתמרת, לא קונה, דכל דבר שאבוד ממנו ומכל אדם הוא בבחינת חצר שאינה משתמרת לדעת הבעלים לענין זה. דהגדרת חצר משתמרת הינה חצר השומרת את החפצים בתוכה לבעליה ומונעת מזרים את לקיחת החפץ ממנה. אך אם החצר שומרת כ"כ טוב על החפץ, ומונעת גם מהבעלים את השימוש והלקיחה של החפץ, אינה חצר המשתמרת לדעת הבעלים. וכ"כ באבן האזל הנ"ל, דהעיקר הוא שישתמר בשביל הזוכה, וכשאינו עומד שהבעלים ימצאו אינו נקרא חצר המשתמרת לבעלים. וכתב דזהו תירוץ התוס' במצא בחנות דאין החצר קונה בדבר שאינו עומד שימצאו הבעלים.
וע"ע בשטמ"ק מש"כ בשם תוס' חיצוניות לישב את הקושיא הנ"ל, וז"ל:

"... דלא אמרינן חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו, אלא היכא שהחצר היה שלו קודם לכן שבאה המציאה לחצר..."
ופירוש דבריו- דכל שבא החפץ לחצר קודם שקנה את החצר, יש חסרון בקנין חצר ולא קונה לו חצרו, עיין בש"ך סי' רב ס"ק ג ובקצוה"ח שם ס"ק ג שהביא ראייה מהשטמ"ק דלא מהני קנין חצר היכא שקדם החפץ לקניית חצרו. אמנם נראה בכוונת הש"ך שם מש"כ דאין חצירו קונה לו אלא כשהוא כבר חצירו, משא"כ היכא שחצירו ומתנתו באים כאחד, היינו שאינו יכול לקנות בקנין קניית החצר גם את המטלטלין שבתוכה, דדוקא בקנין אגב יכול לקנות תרוייהו בהדדי, אך קנין חצר אינו קונה לו אפי"כ זה חצרו. אולם אם ירצה, אחרי שכבר קנה את החצר, לקנות את החפץ שהיה בה מקדמת דנא, יוכל לעשות כן, ואף שלא ביצע כל פעולת הכנסה לחצר והחפץ ממילא בחצר. אך כל זה אם תהיה דעתו לקנותו, אבל אם אינו יודע במציאות החפץ ולא אסיק אדעתיה שישנו בחצרו, בכה"ג לא קונה לו חצרו שלא מדעתו. דכדי שחצר תקנה לו שלא מדעתו צריך שתעשה, ואפי" מאליה, פעולה של הכנסת חפץ לחצר, אבל חפץ שעומד ימים רבים בחצר, וקנה את החצר ולא התכוין לקנות את החפץ, לא נעשית כאן כל פעולה שתקנה לו חצרו, אולם אם יודע בחפץ ומתכוין לקנותו וחצרו משתמרת, הרי כוונתו ודעתו הם הפועלות, אך אינו יכול לקנות בלי דעת ובלי פעולת הכנסה לחצר.

ה. היתה האבידה גלויה רגע אחד בחצר

ובעיקר קושיית הראשונים ותירוצם, נראה דכל הדברים אמורים רק במצב שהחפץ טמון באדמה ואין אפשרות שהחפץ ימצא. אולם בו ברגע

שחפר מאן דהו באדמה וגילה את החפץ, מיד זכתה לו חצרו, ואפי' שניה אח"כ, לא יוכל המוצא לזכות בחפץ. דהא בו ברגע שהחפץ הטמון נתגלה, אינו כבר בגדר אבודה ממנו ומכל אדם. גם א"א לומר שלא אסיק אדעתיה, דהא לא גרע ברגע זה מכל מציאה שעשויה לבוא לחצרו. וגם לשיטת התוס' החיצוניות דהיכא דקדמה מציאה לחצר לא זכתה לו חצירו, כאן חפירת האדמה וגילוי החפץ הוא כפעולת הכנסה חדשה לחצר. וע"כ רגע אחד שעמד החפץ בחצרו גלוי, קונה לו חצרו. והמשנה בב"מ כה, ב מדברת בגוונא שלא היה החפץ גלוי בחצרו, וכגון שחפר בחצרו והכניס ידו לתוך גל והוציאה כשבידו החפץ, שבכה"ג לא זכתה החצר לבעליה. או אפשר שמייירי בגדר שהוציא ממנה חפץ מצד רשות הרבים, וממילא לא הוי חצר משתמרת, והתוס' ס"ל דכיון דהוי טמון מכל אדם הוי משתמרת, אך ברגע הגילוי שיכול כל אחד להוציא לא חשיב חצר משתמרת. וא"כ כשגילה פועל חפץ בחצר ע"י חפירה והחפץ היה מונח לרגע אחד בחצר, זכתה לו חצרו ולא יוכל המוצא לקחתו. ועיין בדבר אברהם ח"א סי' כא ס"ק יט בהגהה, דנראה מדבריו כמש"כ. ע"כ נראה שאם זכה המוצא מיד במטמון, וכגון שהכניס ידו לחפירה והוציא בידו את המטמון, אפי' יניחו אח"כ בחצר, כבר זכה המוצא, ולא תזכה החצר לבעליה.

והנה המרדכי (הני"ל- בסוף דבריו) הביא מעשה באחד שקנה בדיל מן העכו"ם לכסות גגו ושוב נמלך ומכרו לישראל חבירו בחזקת בדיל ונמצא שתוכו כסף מבפנים אך מבחוץ היה מחופה בדיל ותבעו בדין אונאה, ופטרו אבי עזרי שאמר שלא זכה בו כשקנאו מן העכו"ם כיון שלא ידע ולא התכוין לקנות הכסף. והטעם, כיון שלא התגלה ענין הבדיל בעודו ביד המוכר, שאם היה נודע הענין בעודו בידו היה זוכה בו. ומה שזכה הקונה, מפני שידיעת הכסף נודעה במצב שהיה הבדיל בידו, ומיד ברגע הידיעה זכתה לו ידו המחזיקה במציאת הכסף. ונראה שאם היה הבדיל ביד או בחצר המוכר, אף שכבר מכרו, מ"מ כיון שהידיעה שזה כסף, שהוא כמו גלוי דבר טמון בחצרו, נולדה בהיות החפץ בידו, זכתה לו ידו, דדמי למציאה. [ועיין בנתיבות סי' רצא ס"ק י שכתב בגזל זהב מכוסה בכסף ונאנס, אי צריך לשלם זהב כיון שגזלן צריך קנין, ומבואר במרדכי (הני"ל) בבדיל שהיה בו זהב שלא קנה המוצא, כיון שלא כיון לקנות ולא ידע, אין ידו קונה לו, א"כ גם גזלן אינו חייב. והוסיף הנתיבות דני"ל דגזלן ודאי חייב, דהא דאינו זוכה בו מוכר הבדיל כיון שאינו הווה להמצא, וכמש"כ התוס' דהוא כאבידה, ובאבידה בעינן שיבוא ליד זוכה, ולכך דוקא בעובדא דמרדכי שמכר החפץ ואתי ליד זוכה הוא של זוכה, אבל כל זמן שהוא תחת ידו, חשיב כשלו ונקרא עליו גזלן.]

[ובכהאי גוונא לא שייכת מציאת פועל לבעל הבית, דהרי קיי"ל מציאת פועל לעצמו א"כ שכרו ללקט מציאות (ב"מ יב, ב, חו"מ ער, ג), ובפרט בנדו"ד דדינם כקבלן ולא כפועל.]

ו. פשרה לפני משורת הדין

הירושלמי (פרק אלו מציאות ה"ה) הביא עובדא באלכסנדר מוקדון שבא ללמוד משפט אצל מלכא קציא (א' ממלכי הודו). ובעודם עסוקים באו לפניהם שני אנשים. האחד קנה מהשני חלקת שדה עם האשפה והחורבה שבתוכה, ומצא בה אוצר. הקונה אומר חלקת שדה עם אשפה

קניתי ממך ולא אוצר, וממילא האוצר שייך למוכר לו, ואילו המוכר אומר כל מה שבתוכה מכרתי, וא"כ האוצר שייך לקונה ממנו. בעודם עסוקים אלו עם אלו הציע המלך לשדך בין ילדי הקונה והמוכר ולתת להם את האוצר, והיינו פשרה שיחלקו את המציאה. (עיין בפני משה שם, והובאו הדברים גם בבראשית רבה פ"ג). ועיין בתשי' מלמד להועיל ח"ג סי' נז מש"כ מילתא בטעמא למה נדחית גמי' זו מהלכה.

ז. מציאה בדירה מושכרת

וע"ע במלמד להועיל שם בסוף התשי' שהביא מתשי' בית אפרים (חו"מ סי' מד) בשוכר שמצא מטמון בדירה המושכרת לו, דהמטמון שייך לו, אך אם תפס המשכיר מהני תפיסתו. והמלמד להועיל עצמו חלק עליו וסי' דלא מהני תפיסת המשכיר. ולכאורה הדבר תלוי במחלוקת הרמב"ם והתוס' למי קונה חצר מושכרת, לשוכר או למשכיר. שיטת הרמב"ם דחצרו קונה לו שלא מדעתו, אע"פ שהיא מושכרת לאחרים, וכ"פ במחבר חו"מ שי"ג, ושיטת התוס' בב"מ י"א, ב (סד"ה וכו'), דדוקא חצר המשכיר פתוחה לחצר המושכרת קונה החצר למשכיר, ועיי"ש בש"ך ס"ק א שכתב דבכל גוונא זכה המשכיר, וכשיטת הרמב"ם. ועיין בקצוה"ח ס"ק א שכתב דדוקא בזבל הוא למשכיר דחשיב כמשייר לעצמו בזבל, אבל במציאות הוא של שוכר. וע"ע בנתיבות בפתחה לסי' ר. אך אפי' לשיטת הרמב"ם יש לדון על מציאת מטמון, שאין חצרו קונה לו מהטעמים שכתבו הראשונים והובאו לעיל, אולם למש"כ צריך לדעת כיצד מצא את המציאה, אם מצא אותה וזכה בה בצורה שלא היתה המציאה רגע אחד בחצר המשכיר, הרי זוכה המוצא, בין אם יהיה שוכר ובין אינש דעלמא, מדין מוצא מציאה. אך אם היתה רגע אחד בחצר המושכרת, הדבר תלוי במחלוקת הרמב"ם והתוס' הש"ך הקצוה"ח והנתיבות הנ"ל, למי קונה חצר מושכרת, ובכה"ג מהני תפיסה ויכול התופס לומר קים-לי.

מסקנת הדברים :

בנדו"ד שעמד המטמון בחצר רגע אחד גלוי קודם שהגביהו המוצא, זכה קונה החצר במטמון.

מסקנות

- א. אין חצרו של אדם קונה שלא מדעתו אלא בדבר שעשוי להמצא, אך בספק אם ימצא- אינה קונה.
- ב. מדברי הרמב"ם נראה שאין המניעה בקניית המציאה בחצר, אלא בבעל החצר, שהתיאש ממנה כדין "אבודה ממנו ומכל אדם".
- ג. אין יאוש מועיל בדבר הנמצא ברשותו. וי"א שיאוש מועיל אא"כ היה החפץ ביד מוצא האבדה, שדינו כשומר ושמירתו כשמירת הבעלים.
- ד. נראה דכשאבודה ממנו ומכל אדם, אף אם נמצא ברשותו, מהני יאוש.
- ה. לדעת הראב"ד- אין חצרו קונה באבדה שבכותל, מפני שאין חצרו

משתמרת בכהאי גוונא.

- ו. נראה שאם בשעה שמצאו את האבדה היתה גלויה רגע אחד בחצר, קנתה החצר את המציאה הגלויה.
- ז. נחלקו הראשונים במציאה בדירה מושכרת, האם המציאה שייכת לשוכר או למשכיר.